

CNOTA (3528) *sb f*

o oraz a jasne.

sg *N* cnota (694). ◇ *G* cnoty (667). ◇ *D* cnocie (164). ◇ *A* cnotę (336) [w tym: -e (6), -ą (2)]. ◇ *I* cnotą (317) [w tym: -a (4)]. ◇ *L* cnocie (166). ◇ *V* cnoto (12). ◇ *pl N* cnoty (147), cnote (?) (1); -y : -e *Murm* (1 : 1). ◇ *G* cnót (416); -ó- (26), -o- (29), -(o)- (364); -ó- *ForCnR* (2), *KochFr*, *ZawJeft*, *KochCn* (3), *KochFrag*, *OstrEpit*, *SarnStat* (2), *GosłCast* (5); -o- *OpecŻyw* (13), *MurzNT* (2); -ó- : -o- *Mącz* (3 : 7), *BiałKat* (1 : 2), *KochTr* (1 : 1), *SiebRozmyśl* (5 : 1). ◇ *D* cnotám (37), cnotom (13); -ám *BielŻyw* (2), *RejKup*, *KromRozm II* (2), *RejWiz* (2), *RejZwierz* (2), *BibRadz*, *BielKron*, *KwiatKsiąż*, *SienLek*, *GórnDworz* (7), *HistRzym*, *RejPos*, *RejZwierz* (2), *WujJudConf*, *RejPosWstaw*, *BiałKaz*, *StryjWjaz*, *ModrzBaz* (2), *GórnTroas*, *GrabowSet*, *WujNT* (4); -om *KrowObr*, *KochFr* (2), *PudłFr*, *LatHar*, *SkarKaz* (2), *SkarKazSej* (2); -ám : -om *SkarŻyw* (1 : 4); ~ -ám (34), -ám (1) *RejKup*, -(a)m (2); -om *KochFr* (2), -óm (1) *PudłFr*, -(o)m (10). ◇ *A* cnoty (200). ◇ *I* cnotami (172) [w tym: -amy (7)], cnoty (1); -ami : -y *PaxLiz* (1 : 1). ◇ *L* cnotach (177), cności(e)ch (2); -ach : -(e)ch *SkarŻyw* (37 : 2); ~ -ach (118), -ách (46), -(a)ch (13); -ach *OpecŻyw*, *RejRozpr*, *BibRadz* (2), *OrzRozm*, *HistRzym*, *KwiatKsiąż*, *WujJudConf*, *WierKróc*, *KarnNap*, *ModrzBaz* (10), *KochPs*, *NiemObr* (2), *KochPieś*, *PudłFr*, *ArtKanc* (3), *ZawJeft*, *GrabowSet*, *LatHar* (24), *WujNT* (7), *WysKaz*, *SiebRozmyśl* (4), *SkarKaz* (8), *CiekPotr*, *GosłCast*, *PaxLiz*, *SapEpit*, *SzarzRyt* (2); -ách *KlerWes*, *HistAl*, *RejWiz* (5), *RejZwierz* (4), *BielKron*, *RejPos* (7), *BiałKat*, *RejZwierz* (4), *WujJud*, *StryjKron*, *PaprpPan* (2), *GórnRozm*, *Phil*, *KołakCath*; -ach : -ách *LubPs* (1 : 2), *Mącz* (1 : 1), *GórnDworz* (2 : 9), *SkarŻyw* (34 : 3). ◇ *du N* (cum nm) cnocie (2) *GórnDworz* Ff, X3v. ◇ *A* (cum nm) cnocie (4) *GórnDworz* Ff, *GórnRozm* N2v, *WysKaz* 4, *SkarKaz* 121a.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XIX w.

1. *Zacność, prawość, szlachetność, dodatnie cechy moralne; virtus Mącz, Calag, Calep, Cn; bonitas Mącz, Calep; integritas, probitas Mącz, Cn; affabilitas, fides, generositas, honestas, praestantia, splendor Mącz* (3518) : *March*¹ *Wiet* Av, A2; Ktokolwiek fwey cnoty nie ma/ Prozno fie sláchetnym mniema. *BierEz* K2; Mnogie Pánie iż from máią/ W dawney cności łatwie trwáią *BierEz* R4v, C2v, F4, G [2 r.], G3v, H4 (24); gośpodárz był człowiek dobri/ a tę cznotę ołobną miál/ iż gościom dobrze łąćz kázál *ForCnR* A2v, A; *PatKaz III* 149; *KlerPow* 3, 10; *FalZioł* +2v; Włańność cznoty iefłci wćięgáć ięzik *BielŻyw* 17, *kt, nlb* 6 [2 r.], 9, 10 [2 r.], 11 (26); *GlabGad*, A2v, L8, N3, P2v; Gdiż wyfokóć cznot twey panłkey [!] miłóci więłżego by rołławienia potrzebowała *MiechGlab ktv*, [88]; Cnota sie ze złością nie zgodzi. *BierRozm* 14, 8, 12, 14, 16, 19; *KlerWes* Av, A2; *LibLeg* 8/133; *WróbŻołt* K6 [2 r.], K7; *RejŁas w.* 38, 59; *RejRozpr* K2v, K3v, K4 [2 r.]; kthorzi vczinek thakovi bicz mali a Liekki powyadali myenyacz yłch bełz narułchenya cznothy dlya pozithku dobrego przeczyw poganynowy za krzełczyanynem vczynyon biczmoze *LibMal* 1548/144, 1544/91; Trudna to iłcie robota Gdzie ípołu prołtota cznota *RejJóz* D5, A2, A3 [2 r.], A3v [2 r.], A6 [2 r.], C4 (32); *RejKup* d7v [2 r.], e7, g3, g4, g7 (11); *HistAl* G3v, G4, K2v; *MurzHist* B4v; *KromRozm III* B; *BielKom nlb* 4, B2, B2v, G3v, E (11); Ku nábyciu práwey cnoty mężowie Lácedemońscy wielki iefł przyłtęp y pomoc niemáła ćwiczenie á wychowánie *GliczKsiąż* A3v, E2, E3, E6, E7v [3 r.], E8 (17); Sędzia powinien mieć w łobie thy cnoty/ boiaźń Bożą/ prawdę/ mądrolć/ rołtropnoć/ miernoć/ przeciw włythkim

rowną miłość/ prąwá vmieiętność/ możność. *GroicPorz* bv, bv, dd3; *KrowObr* A; Iż Ipokrátés/ on Philozoph zacny/ vczyñił rzecz do dífycpułow fwoich/ wiodąc ie ku pocźciwym cnotam *RejWiz* A5; Okázuią zacności iednák iákie znáki. Lecz to przedię bez cnoty ná głogu iągody *RejWiz* 4; A nadobny obercuch piękne fznurkowanie/ Gdy ná cnocie z rozumu będzie háfftowanie. *RejWiz* 16; Gdyby wśyfcy powinna cnotę miłowáli/ Mieczeby ná lemieszce wśyfcy pokowáli. *RejWiz* 137v; Pátrzay iáko kroleřtwá okrutnie powřtáią/ Ani Bogá ni cnoty przed oczymá máią. *RejWiz* 172, A3 [2 r.], A4, 3 [2 r.], 3v [4 r.], 4 [3 r.] (159); *Leop Eccli* 34/20, 50/12; Pátrz iáko dífcrecia ieřt nádobna cnotá *RejFig* Aav, Aav, Cc3, Cc5v; PHilozophi ktorzy fie/ rozumem paráli/ Wolność nád wśytki řkárby/ s cnotą obieráli. *RejZwierc* 50v; Gdyż widziřł iż ná řwiecie/ cnotá wśzędz tanie. *RejZwierc* 123; Y Coż po twym řywocie/ ieřli nie mařł cnoty/ Iákoby gdzycie piękny řad/ á ogniłe płoty. *RejZwierc* 133v; Abowiem brudna cnotá/ bárzo řlawę pñuie *RejZwierc* 136, 2v, 5, 12v, 13, 14 [2 r.] (101); *BibRadz* 2.*Mach* 15/12; nienaydźieřł ná řwiecie ludu řadnego/ v ktorego by to řłowo Cnotá waźnieyřze było/ nád Polaká *OrzRozm* Lv, E2, I, L, Lv, M4, Q2v [2 r.]; Tego krolá [*Artakserksesa*] wychwálaią Hiforykowie w iego cnotach *BielKron* 117; [*Turcy*] řwiádkow nieprzyymuią áż dořwiadczone w cnoćie męże/ ktorým może wierzyć bez przyięgi. *BielKron* 261, 53v, 90v, 129v, 135v, 249v (14); *GrzegRóżn* M3v; Nie był řaden prokurat miedzi nimi řławný. Bo nie řtatutem/ ale cnotą řię řządzili *KochSat* B2, B2, B4, B4v, C2 [2 r.], C2v; *KochZg* A4v; *KwiatKsiąż* Av, A3v, A4, B2, B2v (23); Homo novus, Człowiek który z niskiego řtanu y rodzáyu yeřł/ ále przez řwá włáfná cnotę yuż řie wřtáwił [!] y dořtoynořci yákiey dořtał. *Mącz* 157b; Lex virtutum commendatrix, Práwo cnot yeřł řtanowicielka *Mącz* 206d; A viris virtus nomen est mutata, Cnotá od męřtwá ymię olięgnęła. *Mącz* 239c, 45d, 46c, 49b, 53b, 62d (103); *OrzQuin* R3, R4 [3 r.], Y2, Y3v; Ci nie w nádźieię řtárořtw/ y márnego Złotá Krew řwoię rozlewáli/ řamá řczyra cnotá. [...] řpráwiła to že byli myřli ták beřpieczney. *Prot* D2, Av [2 r.], A4v, Bv, C, C3 (10); *SienLek* 11, 14v; *RejAp* AA4v, 174v [2 r.]; gdy cnoty weřły ná řwiát zaráz teź przyřłyżá zá nimi złořci *GórnDworz* I; rozumieiąc w nim być iáką řkrytá cnotę/ dla ktorey go ták wiele białyhgłow miłuie *GórnDworz* Cc8; Owa iáko w inych rzemieřłach/ ktho řie chce vczyć/ thák y w cnotach/ kto ie ma řtátecznie poiąć/ miřtrzá mu potrzebá *GórnDworz* Ff2v; affect s ciálá á nie z duřze pochodząc/ ieřli ieřł pořłuzny rozumowi/ řtawa řie cnotą *GórnDworz* Ff5, A2v, B7v, C4 [3 r.], C7, D (146); Ten kupiec zá duřę twá przedáie tobie trzy mądrořci/ á řá złothe cnoty. *HistRzym* 60; A kto niema rozu^{mv} tedy thákowy niema cnoty y mocy duchowney. *HistRzym* 75v, kt, 4, 40v, 73, 83v; *RejPos* A3 [2 r.], 39, 243v, 247 [2 r.], 248 [3 r.], 358; *BialKat* d4v; *BielSat* [14]v, N4v; Ktory więcey miłuiąc řwá wołá niź cnotę/ řmiał odkryć przed brácią řwá oycowřką řromotę. *HistLan* B3, A4, B2v, C3v, E3, E4, F3; Lecz rádźeć dierz řie cnoty by piyány muru/ Niechceřli mieć z nietrefnych przymowek kápturu. *RejZwierc* 29v; Mędrzy záwřdzy oným łácińřkim wirřzykiem napřednieyřzá cnothá zwałi: *Modus omnium est pulcherrima virtus* *RejZwierc* 54; Owa czokolwiek z rozumu pochodzi/ To cnotam miłó złořciam bárzo řzkodzi. *RejZwierc* 214v; Lepiey być dobrym s cnoty niź s řtráchu. *RejZwierc* 221v; Przodkowie nářzy ktorzy cnotę ználi/ Dla řpolney rzeczy y gárdłá dawáli. *RejZwierc* 222v; Kiedy ciáło płoczeřł wodá/ Płocz cnotą duřę vbogá. *RejZwierc* 237v; W káźdey rozmowie/ řtrzeź cnoty w głowie. *RejZwierc* 239; W káźdey robocie/ Bąđź brátem cnocie. *RejZwierc* 239; A ieřli w tákiey cenie řá powinne prąwá/ A iákáż tu o cnocie potým będzie

Íprává. *RejZwierz* 269, Av, A5v [2 r.], A6 [2 r.], A6v, B [2 r.] (305); *WujJud* 64; *BudBib* c2, *Sap* 8/7; *HistHel* [A2]; *MycPrz* I A2; *Strum* R3v; *WierKróc* A3v, B3v; *BiałKaz* Nv; *StryjWjaz* A2 [2 r.], A3, B4; *CzechRozm* 89v [2 r.]; A iż dom twoy tu w Polfczce był tákowey cnoty/ Ze fie ón opieráli iák o mocne płoty/ Wízytki tráfne nietráfne dzyeie tey korony *PaprPan* A4v; Cnotę tu ták ná funty mierzáią prawdziwie *PaprPan* Y; Wízák málo po vrodzye kiedy nie máfz cnoty *PaprPan* Z4, A2v, A3 [2 r.], B3, C2, C4v (50); Politią zowá/ tę Rzeczpołpolitą [...]/ w ktorey vrzędzy y dołtoyności zá ípolnemi głófy y zezwoleniem mnoftwá ludzy dawáią/ á iednáko fie wízytcy do sławy cnotą nábytey/ y do pánowánia máią [sit omnium de virtutis gloria et imperio contentio] *ModrzBaz* 3v; Wiem ci ia/ íżec wten ípořob osłáwuíá náuky y wízytkich cnot zabáwę *ModrzBaz* 9; ábowiem mádrość vkázuie ípořob dobrego rzádzenia/ á cnotá dawa chęć ku ítanowieniu dobrego rzádu. *ModrzBaz* 19v; Przeto nie kíztałt cnoty [speciem virtutis] ma być w tych/ ktorzy prágná sławy/ ále [!] lámá cnotá [virtutem ipsam] *ModrzBaz* 58v; Ktorzy zacni íá cnotą [qui virtute clari sunt]/ á wielkimi przeciwkó Rzeczypołpolitey zasługámi sławni/ ci choćiby nie ślácheckiego rodu byli/ zá śláchćice máią być poczytáni. *ModrzBaz* 76, 3v [2 r.], 5v [2 r.], 6, 6v, 8 [2 r.] (156); *KochDryas* A2v [3 r.]; *SkarJedn* 91, 375; *KochOdpr* C3; *Calag* 489a; Niémáfz Bogá/ przécz íye boim? W tymże cnotá zgállá błędzie/ A nierzádu pełno wízędzie. *KochPs* 18 [idem 78], 35, 52, 78, 105, 128, 170; dáł mi Bog inne plemię miáłto Ablá/ ktorego zábił Kaim/ to íeft ktory ná cnoty y podobność Ablowę wítápi. *SkarŻyw* 269, A2, A3v [2 r.], A4v [3 r.], 29, 36 (36); FRáľzká Cnotá powiedzíal Brutus poráżony *KochWr* 11; *StryjKron* A [2 r.], A6 [2 r.], 76, 597, 607; *CzechEp* 82 marg; *KochJez* B4v; *KochEpit* A3v; Iełli Króloom niezayýrzę pereł/ áni złotá/ A milíza mi dáleko/ niż pienádze/ cnotá *KochFr* 41, 9, 15, 38, 48, 86 (11); *KlonŻal* D3; *KochDz* 104 [5 r.], 105 [3 r.]; *KochMuza* 27; *KochPhaen* 5 [2 r.]; Cnotá kleynot nie ítrácony/ Cnotá íkarb nie przepłácony *KochMRot* A2, A2 [6 r.], A2v [6 r.], A4v, Bv [2 r.], B2v, B3v; *WerGośc* 259; *WerKazPapr* 274; *WisznTr* 2, 3; *BielSjem* 7, 12, 15; *KochPam* 79, 88; Iáko cién nieodłtępný ciáľá náľzláduie/ Ták zá cnotą w téż tropy zazdrość połtępuie. *KochPieś* 44; Cnotá móy kómpás/ który nie wpółnocy/ Ale w pół zbytków bije *KochPieś* 49, 2 [2 r.], 11, 12, 20, 32 (14); *KochSob* 71; *KochTarn* 74 [2 r.], 75 [3 r.]; Nieczęłné czáły: nie ták przed tym było: Cnotá pláćilá/ áż y wípomniéc miłó. *PudłFr* 9, [3] [2 r.], 4 [2 r.], 9 [2 r.], 10, 15 (39); Więc łatwie we Włofzech wiedzíeć/ iáko kto żyie/ iákíey kto cnoty bo połpołu w iednem mieście mieřzkácie *GórnRozm* H2v; czyli práwi mám ták rozśiáć te dwie cnoćie po łudziách [!]/ íżby káżdy człówiek był ich vcześnikiem? *GórnRozm* N2v, B, B3, B3v, B4, C (22); *KmitaPsal* A4; *KochWr* 24, 30, 32; *PaprUp* A2, A3 [3 r.], A3v, E2v, F3v, F4v, I2; *ZawJeft* 11, 23 [2 r.], 24, 35, 37 (13); *ActReg* 32, 169; *Calep* 362b, 1128b; Który nie złotem/ áni práktykámi/ Ale wielkich cnot iáľnemi znákámi/ Sercá śláchetney Polfkíey krwie zhołdowáł *GrochKal* 14, 17, 19, 22; Ten fie nadobnie vpłtrzy y zbrámuie/ Kto fie od złości s íwey cnoty hámuie. *Phil* D4, B3, B4, C2, C2v, D2 [6 r.] (32); *GórnTroas* 4 [3 r.], 13, 14, 19 [2 r.], 27 (12); obyczáie z cnót pochodzá/ á rozum z náuk *KochCn* B3v, B3 [3 r.], B3v [8 r.], B4, B4v [2 r.]; *KochCz kt*; *KochPij* C2v, C3 [2 r.], C3v [2 r.]; *GrabowSet* A3v, C4, H2 [2 r.], I2v, K2v (12); A íwá cnotą ták świéci/ że y przodki dawné Rozświéca/ y potomłtwu imię czyni íławné. *KochFrag* 42, 30 [2 r.], 42, 51 [4 r.], 52, 53; Tych zwycięztwem/ tych triumphem wízláchćiona íeft cnotá wáľzá *OrzJan* 53, 44 [2 r.], 46, 50, 59; wízytko to zmędrzáło przy dworze/ Cnoty o kość *WyprPl* A2v; *LatHar* +2, +2v [2 r.], 325, 421,

507, 640; *KołąkCath* B2, B3, C3v; Sprawiedliwość tá Cnotá iest lámá wżytkich Cnot inych mátká *KołąkSzczęśl* C4, A3v, Cv, C2v, C3, C3v [5 r.], C4 [3 r.]; *RybGęśli* B, B3v [2 r.], C2, C2v, C3v [2 r.] (10); Y ácz łczodroblliwość dárowánia iest wielka cnotá, wżákóž práwo wielkié niektórym perfonam záwiéra rękę do dárowánia. *SarnStat* 1275, 5, 71, 80, 118, 121 (12); *WitosłLut* A4; Cnotá, nie złoto, łlawá, nie kámienie, Mądrość záilfe miáłáby bydz w cenie. *KlonKr* A4v, A4v [2 r.], B, Bv, B2, B3 [2 r.] (12); *KmitaSpit* Av; Poddánych cnotá przedniá połtużenístwo. *PowodPr* 60 marg; Człowiek rozumny/ *honestum* ábo cnotę/ má zá Páná ktoremu podlega. *PowodPr* 61, 60, 61 [2 r.], 63 [3 r.], 70, 78; *SkarKaz*)(3v, 312b [2 r.], 352a, 385b, 420b, 421a; *VotSzl* C2; *CiekPotr* 6, 15, 20, 23, 48 (8); *CiekPotrŚredz*)?(4 [2 r.]; *CzahTr* Bv, B4v, D [2 r.], [D]v [4 r.], [D2] [7 r.] (23); źle łie płáci cnotá: Zli górą idą *GosłCast* 69, 3, 6 [2 r.], 10 [2 r.], 11 [3 r.], 12 (35); *PaxLiz* ktv, A4v, B, D4v, E; A napilniey Práwá cnotę ludzká łzczepić [...] máią. *SkarKazSej* 698b, 660b, 664a, 668b, 670a, b [2 r.] (22); TORVN budowny y bogáty wcnotę/ Tám łczyrych miełczčan ogłádałz ochotę *KlonFlis* G2, A3, B4v; *SkorWinsz* A2 [2 r.]; *SapEpit* A2, A3, A4v, [B2] [2 r.], [B2]v (10); *KlonWor* ded **3v, 13, 41, 58, 61 (8); *ZbylPrzyg* kt; Ieśli iest Cnotá chwały godną wżędźie/ Tedy ma Lutnia łiebie łlawić będzie *SzarzRyt* D4v, A2v, Bv, B4v, C, C3 [2 r.] (12).

W połączeniu z nazwą poszczególnych cnót [cum G] (4): *BielŻyw* 57; *GórnDworz* X4; Tá tedy cnotá męłtwá/ łz *magis viro conuenit, quàm caeterae omnes virtutes*, ma być w wielkiej wadze. *Phil* B4; *KołąkSzczęśl* C3v.

Tytuły (4): Fortuny ł Cznoty Różnołtz w Hłstorij o niektórym młódzieńczu vkázaná/ w ktore iest wypilán zywot łwietłki a zwláłłczá Zywot Dworłki. *ForCnR* kt; *ForCnRWiet* Av.

Utwór M. Strykowskiego (2): Potym Roku 1574. po Henrikowym viáchánium/ ktoregom Koronácią wierłzem drukowáną w Krakowie/ y Gońcá cnoty Carmine Sapphico z niemnieyłzą pracą wydał *StryjKron* A3v, A2.

Błędne tłumaczenie łacińskiego „*Dominus virtutum*” (1): Niechay łie nie łromaią mnie ktorzy oczekawaią łiebie panie, panie cznoth [Ps 68/7: *Domine virtutum Vulg, Domine exercituum PolAnt, Panie zastępow Wu]* *TarDuch* A6.

W charakterystycznych połączeniach: cnota (cnoty) dawna, dobra (14), miła (11), nadobna (10), (nie)doskonała (7), niepospolita (4), okazała, osobna (osobliwa) (10), ozdobiona, pańska (4), piękna (11), pocziwa (23), powinna, prawa (5), prawdziwa (6), (prze)łlawna (8), rozmaite (5), szlachetna (4), uszlachciona, wdzięczna (2), wielka (56), wierna (2), wyborna, wysoka (30); doskonały w cnocie (3); ku cnocie łkłonny (2), sposobny; cnoty doskonałość, grunt (2), miłość (umiłowanie) (5), piękność; cnot matka (2), zabawa; cnotę (cnoty) baczyć (2), miłować ((nie)miłując(y)) (20), obruszać, pamiętać (pomnieć, spominać) (4), pomnożyć (rozmnóżyć, umnożyć) (5), stracić (3), (wy)łlawi(a)ć (2), (za)chow(yw)ać (6), zalecać; cnoty (cnot) łwiczony, naruszyć (naruszenie, wzruszenie) (3), nałładować (2), odstąpić (3), patrzeć (patrzyć, upatrować) (4), pilnować (2), rozmiłować się (rozmiłowanie) (6), strzec (przełstrzegać) (8), zachowanie; dla cnoty (cnot) łłynąć, wysłlawi(a)ć; do cnoty (cnot) łwiczyc się (wyłwiczony) (2), pobudzać (2), wieść (przywodzić się) (6); od cnoty odrodzić się (wyrodić się) (2), odstępować (występić) (3), odwodzić się (odwieść, uwieść) (6); wedle cnoty sprawować się (2); z(e) cnoty (cnot) pojść (pochodzić) (3), rosnąć, łlawny, łłynąć (3), uwodzić, wykroczyć, wyrodić

się; cnotcie przypatrzeć się (przypatrować się) (3); ku cnotcie pobudzać, prowadzić, przychodzić, wieść (powieść, przywieść, przywodzić, przywiedziony) (14); na cnotę baczyć, patrzeć (3), pomnieć (pamiętać, wspomnieć) (4); prze cnotę wsławić się; w cnoty przywieść, wprawić; za cnoty słynąć; cnotą (cnotami) bawić się (bawiący się) (5), chlubić się (2), ćwiczyć się (2), kuglować, odrodzić się, oślachcić (oślachciony) (6), (o)zdobić się (ozdobny, (nie) ozdobiony) (44), parać się, przechodzić (5), przodkować, (przy-, u-)stroić się (6), rządzić się (2), sławny, słynąć (3), sprawować się (7), świecić (3), urość; z cnotą iść, (z)bracić się (zbratać się) (6); przy cnotcie rządzić się, stać, zosta(wa)ć (2); w(e) cnotcie (cnotach) ćwiczyć (się) (ćwiczone) (8), mnożyć, przechodzić, słynąć (2), sprawować (się) (3), stać, trwać, (u)kochać się (rozkochiwać się) (4); cnota błyszczyc się (5), oślachca, (o)zdobi (6), rozślawia się, sprawuje, stroi, świeci (się) (4), ubogaci.

Przysłowia: Bępiecznie káždy po świáthu wędruie/ Kto łobie cnotą gościniec toruie. *RejZwierc* 220v.

RejWiz 91v *marg*, 101, Cc4v; bo cnotá y w ciemnościách świeci. *Mącz* 154a; W fortunnych czáliech cnotá fie więc niźczy/ Ale w przeciwnych naiásniey fie błyszczyc. *RejZwierc* 211v, 211 [ogółem 6 r.].

Włzytko fie łamie/ Gdzie cnotá chramie. *RejZwierc* 238v.

Dobra cnotá w fiermiędze/ Byś miał przyćirpieć nędze *RejZwierc* 239; Milśza mi z cnotą chudobá/ Niźli z niecnotą ozdobá *KochMRot* A2.

Z łyká forboty/ Sláhcćić bez cnoty. *RejZwierc* 238v, 238v.

Iedná cnotá/ niecnotá. *BierEz* I4; yedna cznota łama albo nycz nyeyeft abo nyedofkonala yefth *PatKaz III* 150v, 150v.

Iepłza cznota we błocie niź niecznota we złocie *RejJóz* C4 *marg*; *RejKup* d8; Cznota nád złoto i nád kámyenyep Iepłza. *RejWiz* 7 *marg*, 60, Cc4; Nie toć ieft łzczęfny co siedzi we złocie/ Poleruie fie cnotá przy kłopocie. *RejZwierc* 229, 220, [233], 239 [ogółem 9 r.].

W cnotcie łláhcctwo zależy. *BierEz* I2v; *RejZwierc* 52v; Cnotá czyni sláhcćicá zKmiećiá. *ModrzBaz* 76 *marg*; Trudniéy záwłze cnoty doftáć/ Niźli wielkim Pánem zoftáć. *KochMRot* A2 [ogółem 4 r.].

Cnotá łtrzępioná/ Szwab bez ogoná. *RejZwierc* 238v.

Ale gdy do dobrego muśi idź piechotá/ Bo y o łzkápę trudno gdy iecháć zá cnotá. *RejWiz* 22v.

Vbior cnotyce nie pomaga. *RejWiz* 100v *marg*, 15v *marg*, Dd3v; *RejZwierc* 211v, 222, 238v [ogółem 6 r.].

Słába vrodá bez cnoty *RejWiz* 4 *marg*, Dd2v; Bowiem połag/ vrodá/ zacność/ obyczáie/ Závždy to włzytko łtoi/ bez cnoty/ zá iáie. *RejZwierc* 45v, 66v [ogółem 4 r.].

Złoto do złotá idź/ gdy Miecz y Cnotá/ Więtfza ieft v Polaków niź tá łkrzyniá złotá. *BiałKat* d4v.

Bez cnothy człowyek źwirzę. *RejWiz* 194v *marg*, Ce4.

Wyrażenia: »cnota bohatera« (1): nieśmiertelna pámiátká cnoty Boháterskiey. Odyłsea Homerowa nic inłsego nie ieft iedno źegłowanie [...] Vlyłfélá Itáceńskiego *KlonFlis* A3v.

»główna cnota« (4): *GórnDworz* I5, X4v; Z tych głównych cnot/ ine cnoty náłtępuiá *GórnRozm* L2v, L2v.

»gniazdo cnoty« [szyk 2 : 1] (3): Abowiem fláchetwo práwe iest iákaś moc dziwna á práwie gniazdo cnoty/ flawy/ káždey powagi y pocźciwości. *RejZwierc* 52; *ModrzBazStryj* ¶ 2v; A iż w tym domu Cnoty gniazdo vpátrzone *WisznTr* 2.

»cnoty krolewskie« [szyk 3 : 2] (5): *StryjWjaz* D; gdy nam dał Krolá/ wedle fercá fwego/ wielkich cnot krolewífkich y práwie Chrześciáńfkich pełnego Sthephána *SkarJedn* 375; *ActReg* 126; MAfz Polfko Paná, małz oyca práwego, Wfzech cnot prześlawnych krolewífkich pełnego. *KlonKr* F4; *SkarKaz*)(3v; [cf a. *SkarŻyw* A2v].

»owoc cnot« = *virtutis fructus* *Modrz* (4): habit/ to yeft/ wfpofobienie a owoc cnot/ ftoi zawždy cały *KwiatKsiąz* A4; *RejZwierc* 131; *ModrzBaz* [41]; *KochFrag* 49.

»pogańskie cnoty« (1): (to iest áni záchowanie zakonu Moyzełzowego/ áni Pogáńfkie cnoty) w Chriřtuřie nic nie ważą *WujNT* 664.

»cnota polska« [szyk 3 : 3] (6): *OrzRozm* Lv; O mężna Polfka cnoto/ toć v ciebie nie podleýfzého nád śmierć nie iest. *OrzQuin* R2v; *StryjKron* 607; *GrochKal* 20; *PowodPr* 43; Nicći wam iednák po tym/ w Polfzczęście zrodzone/ Cnot Polfkich obyczáiw dobrze wyćwiczone *ZbylPrzyg* B4v.

»cnoty przodkow, ojcowskie« [szyk 6 : 4] (6 : 4): *BiałKaz* I4; Zás fynowie ich/ iáko dáleko od oycowfkich cnot y godności wyrodźili fię [*quam altae virtutis patrum degeneres*]? *ModrzBaz* [41]v, 141v; *SkarŻyw* 478; człowiek/ á zwłáczá národu Szlácheckiego czći iest y poważenia godny/ y dla fwey/ y dla przodkow fwych cnoty *GórnRozm* E4v; *Paprup* A4; *Calep* 298a; Z tąd omierzł [*Popiel*] Lechom tákimi fpráwámi. Márný odrodku, czemuzeř teř w cnoty Nie wśedł oycowfkie, iák w infte [!] kleynoty? *KlonKr* B2; *CiekPotr* 24; *KlonFlis* A2.

»rodzona (a. wrodzona, a. urodzona), przyrodna cnota« = *virtus innata* *JanStat* [szyk 14 : 13] (26 : 1): Nie z bogactw áni z fláchetwá Trzebá pátrzyć przyiácielřtwá. Ale ze cnoty wrodzoney/ Y rozumem ozdobionej. *BierEz* S2, S2; *RejZwierc* 14; Dos etiam significat, quicquid alicui datum est, vel a natura, vel ab hominibus, Przirodzona cnotá. *Mącz* 95a, 144c; *GórnDworz* B8, Ff3; *RejZwierc* A3, 18v, 60, 236v; *MycPrz* I A2v; *WierKróc* A4; *StryjKron* 707; Ano święci przodkowie oni mili nálfzy/ nie máiac áni piřmá/ áni żadnego vpominánia/ áni praw żadnych vřtáwionych ná fię/ tylko ták z przyrodzonej cnoty fwoiej/ pátrż iáko pięknie/ trzeźwie/ poboźnie/ żyli *WerGořc* 262; *WisznTr* 19; *Paprup* Cv, F3v, K4; *OstrEpit* A2v; *SarnStat* 839, 915, 934; *CzahTr* D; *GosřCast* 35; *KlonFlis* G4v; *SzarzRyt* B4v.

»cnota rycerska, rycerstwa« [szyk 2 : 1] (2 : 1): Tám znaydzyeřz Achillefá/ Priamá/ Hektorá/ [...] Znaydzyeřz iáko fwą cnotę rycerskú záchowác *RejWiz* 17; *KochJez* B4; *ZawJeft* 13.

»szkoła cnot« (1): áby teř oni tákże fwoie Dwory nie zá co infzego v fiebie mieli/ iedno zá fřkoły wfzelákich cnot [*scholarum virtutum omnium*] *ModrzBaz* 14.

»cnota szlachecka« (2): Bo co niektorzi powiedáią/ iż cnoćie řlacheckiej [*virtuti hominum equestris ordinis*] ma być ták wiele pozwolono/ áby im wierzono/ że oni okrom poimánia řtáwiał fię do řádu *ModrzBaz* 85; *SzarzRyt* B4v.

»święta (a. świętobliwa) cnota« [szyk 26 : 17] (43) : Acř drudzy s fwiętą cnotą záváždy idą zgodą *RejWiz* 76, 34, 58v, 76, 77, 79v (12); *RejZwierc* 21, 77, 111v; *OrzRozm* E2v; *GórnDworz* Hh3; *RejZwierc* 23, 50v, 54v, 71, 142v (11); *StryjWjaz* Av, A2v; *ModrzBazStryj* ¶ 2v; *PudřFr* 10, 61;

PaprUp A3; *ZawJeft* 8; *KochFrag* 14; *KolakSzczęśl* C3; *KlonKr* F4; *CzahTr* [D2] [2 r.]; *GosłCast* 12; *SzarzRyt* A4, Dv.

»wzor cnot« (1): iáko rzecz piękna y droga milcząc łama do łiebie ciągnie: tak wzor cnot [...] dziwnie łercá do łiebie wabi. *SkarŻyw* A3v.

»(za)cna cnota« [szyk 15 : 4] (19): *RejJóz* D5v *marg*; *KrowObr* A; Nye vmrze Alexánder y Scipio Rzymłki/ Nadobnie zacna cnotá ozdobiłá włzytki; *RejWiz* 99v, 7, 28, 98v, 137, Cc4; *KwiatKsiqż* G3v; *GórnDworz* Y4; *RejZwierc* B4v [2 r.], 214, 227; *ModrzBaz* 8, 12v; *GórnTroas* 4; *SarnStat* 330; *GosłCast* 72.

Szeregi: »cnota, (a) bogobojność« (3): A thák łtáraymy łie iedno pilno/ wziáwłzy łobie rozum/ cnotę/ á bogoboyność ná pomoc *RejZwierc* 115v, 14, 130.

»cnota, (a, i) bojáźń boża« [szyk 8 : 1] (9): *RejWiz* 49v; Bo łmáczneć łá dáry/ vpominki/ y ine dobrodzieyłthwá/ ále záwłzdy ma być łmácznieyłza cnotá á boiáźń Boża. *RejZwierc* 147, 60v, 67v [2 r.], 138, 146; *GrabowSet* A2v; *CiekPotr* 24.

»czystość, (abo) cnota« (2): ále tho połzłó s czyłtołci łercá náłzego ábo s cnothy *HistAl* E6v; *GosłCast* 3.

»(ani) dobroć (a. dobrota), (a, i, ni) cnota« [szyk 8 : 4] (12): Pánowye zwirzchni dla łwey dobroci á cnoty byli by bogowie *GliczKsiqż* H2v, P7; *RejWiz* 175v; *KochZuz* *ktv*; *Mqcz* 280d, 323c, 366d; *KuczbKat* 400; *RejZwierc* 102; *PaprPan* I3v; *SkarŻyw* 270; *Calep* 136a.

»cnota, (a, i) dowcip« = *virtus, (et) industria* *Modrz, JanStat* [szyk 6 : 1] (7): Piękneby łpieránie miedzy obywołtelmi byłó o cnotę á o dowcip *ModrzBaz* 74v, [41], 42v, 61v, 74v; *SarnStat* 573; *GosłCast* 9.

»cnota, (a, i) dzielność« [szyk 14 : 5] (19): Máłz W. M. wielką teraz pogodę ku okazániu cnoty/ y dzielności Senátorłkiey łwey *OrzRozm* A4, C4; *KochSat* [C2]; *GórnDworz* I2, Y8, Kk3v; *RejZwierc* [28²], 103v; *Oczko* A4; *StrykKron* 76 [2 r.], 411, 707; Y włzyłtkiego ryčerłtwa przypominał cnoty/ Y dzielność ołobliwá *KochJez* B4, A2v; *PudłFr* 36; *GórnTroas* 52; *OstrEpit* A2v; *KlonKr* F2v.

»cnota i familija« (1): W cnoćie y w Fámiliey/ v włzech záwołána. *PaxLiz* C.

»fortuna i cnota« [szyk 2 : 1] (3): *ForCnR* *kt*; *ForCnRWiet* Av; In eo bello et virtus et fortuna enituit Tullii, Ná tey woynie cnotá y fortuná Ciceronowá okazałá łie. *Mqcz* 247d.

»cnota, (a, i, a(l)bo) godność« = *virtus, virtus et dignitas* *Modrz* [szyk 22 : 2] (24): *KochSat* C; [*białęgłowy*] naydziełz/ ktore oycem łwym/ ábo bráciey/ ábo mężóm/ w cnothach/ á w godności łá rowne *GórnDworz* Z6v, E6v, I; á onym ktorzi łá niłłzego rodu/ á nieták moźni/ y nie ták bogáci/ niepomálu [!] w cnoćie y godności náganiáią. *ModrzBaz* 19, [41]v, 43, 45 [2 r.], 50, 51v [2 r.]; *KochFr* 121; *KochMRot* B; *KochTarn* 75; *PudłFr* 75; *PaprUp* D2v, F3v; *KochFrag* 49, 50; obiecuiemy [...] w ich łtárádawnéy czci y dołtoynoći [...] záchowác y oné/ wedle cnoty y godności káždého á vpodobánia náłłzego [...] ná Vrzędy [...] przekłádác *SarnStat* 1192, 115, 330, 1062.

»cnota, (i) ludzkość« (3): *GórnDworz* Ee; *PudłFr* 40; Iáko Alexándrowi/ kthory zápomniáwłzy łwey cnothy y ludzkoći/ Kálıstenełá/ iz go iáko Bogá czcić nie chciál/ okrutną męką zábil. *Phil* G4.

»cnota a (i) łaska (a. łaskawość)« = *virtus et benignitas* *JanStat* [szyk 5 : 2] (7): dla wielkiey łáłki á cnoty mężá wáłłego náłłchetnieyłłego/ á krołá iego miłóci *March¹Wiet* Av; *RejWiz* 122; *RejZwierc*

19v *marg*; Który to Przywilej we wżyftkich punktćiech [...] zá pewną wiadomością/ łáfkáwością/ y cnotą nam wrodzoną [...] potwierdzamy *SarnStat* 915, 839, 934; *GosłCast* 3.

»cnota, (i, a, abo) mądrość« = *virtus et prudentia a. sapientia* *Modrz* [szyk 8 : 6] (14): Doctory/ Pharifeufze [...] niebyli wedle boga mądrzy ani dobrzy/ a przedsię przed światem abo cnoty abo mądrości tytuł mieli *MurzNT* 111; *KwiatKsiąż* F3v; *Virtute ac sapientia ita munitus est*, Ták fie w mądrość y cnotę opátrzył. *Mącz* 237a; *OrzQuin* T4; *ModrzBaz* 6, 19v, 24v, 47v, 114v, 138; Dziś iefli co małz, o to fie pytáią, Cnotá y mądrość máło mieyfcá maią. *KlonKr* A4v, F; *PaxLiz* A3; *KlonWor* 7.

»cnota, (i, abo, lub) męstwo; z cnotą męstwo« = *virtus* *Modrz* [szyk 18 : 7] (24; 1): Iż go tylko dla ípráwy ławney/ męstwá/ Cnoty/ Obráli *StryjWjaz* A4; S cnotą męstwo tu naydzyefz choć żádney vrody *PaprPan* K, A4v, Kv, Dd2v; *ModrzBaz* 4v, 6, 14, [16], 39 (12); *SkarŻyw* 187; *WerGoścPapr* 202; *PudłFr* 58; Leńko Xiazie Sierackie/ bel Pan rowni tztnota y męstwem przodkom łwoim. *PaprUp* B3v; *KochFrag* 41; *KlonKrGum* Av; *CzahTr* G; ábowiem w oney náwie świętey/ wiozł fie práwie bránt y wżytko iádro cnoty y męstwá Greckiego *KlonFlis* A3v.

»cnota, (i) miłość (a. miłosierdzie)« [szyk 3 : 3] (6): pátrż iáko beftia/ Cnotą y miłofierdziem/ złego człeká miya. *RejZwierz* 119, 135v; *RejPos* 119v; *KmitaPsal* A3v; oni Deciułowie ktorich mielőc y cnote przeciwko oitziznie opowiedaia *PaprUp* F3; *GórnTroas* 5.

»nauka, (a, abo, i) cnota« = *virtus et doctrina, doctrina et probitas* *Modrz* [szyk 10 : 8] (18): á radoć fie takim nie rodzi, iedno z cznoty á z nauki *BielŻyw* 146; *KwiatKsiąż* A4v, F4; *Ornatissimus homo, Włzelákiem i cnotámi y náukámi obdárzony*. *Mącz* 269b; *GórnDworz* X5, KK5v; *RejPos* 56; *RejZwierc* 24; áby żaden te⁸⁰ vrzędu niétrzymał/ iedno ten/ ktoryby od łzkoł iáwne łwiádectwo o náuce y cności miał. *ModrzBaz* 132, 43v, 74, 133; *PudłFr* 12, 14, 40; *ZawJeft* 35; *KochPij* C3; *LatHar* 512.

»cnota a niecnota; cnota z niecnotą« (1; 2): Cnotá z Niecnotą *RejZwierc* B3v, 231, 268. [*Ponadto w innych połączeniach strukturalnych 30 r.*].

»cnota, (i, a) obyczaje« = *mos atque virtus* *Modrz* [w tym: dobre (8), pocziwe (4), piękne (3), (za)cne (2)] [szyk 33 : 5] (38): Bacż cnotę y obyczáie/ Ktoráć dobry vmył dáie. *BierEz* B3; *BielŻyw* 35; *RejJóz kt*; *RejWiz* 51; Snadz ten náłz gdzyeł Trzeciefki/ tey łzkoły záchwycił/ W cnotach y w obyczáioch/ by fie przy nich ćwiczył. *RejZwierz* 75v, 61v, 65, 70; *OrzRozm* R2; *KwiatKsiąż* B4v; *RejAp* AA4v; *GórnDworz* V7; *RejZwierc* A3, 8, 17v, 18v [3 r.], 20v (15); *PaprPan* G2; *ModrzBaz* 9v; Niechay kto chce czyta Hiftoryki/ obaczy iákich obyczáioch y cnot/ cí Celárze byli *NiemObr* 141; *PudłFr* 57; *PaprUp* A4, A4v; *KochPij* C3; *SkarKaz* 311a; *CiekPotr* 24; *ZbylPrzyg* B, B4v.

»cnota, (i, a, albo) pocziwość; cnota z pocziwością« [szyk 19 : 8] (19; 8): *RejWiz* 5v, 9v, 28v, 43v, 76v, 79; *RejZwierz* 33v; áby páná od rzeczy niełufznych odwiodł/ á przywiodł go ná drogę cnoty/ y pocziwości. *GórnDworz* Ee3, Ee5; Wielki tho rozum ktho fie łam rozmierzy/ A ławney cnotie s pocziwością wierzy. *RejZwierc* 219v, 12, 38v, 60v, 71, 96 (13); *StryjWjaz* A2v; *Phil* H4; *SkarKaz*)(3, 277a; *KlonWor* ded **3.

»cnota, (a, i) pokora; z cnotą pokora« [szyk 3 : 1] (3; 1): *BielKom* F4v; *RejWiz* 60; *PaprPan* Bb2; Com łtychał z młodych lat mych że cnotá pokorá/ Nie miewały kochánia y mieyfcá v dworá *CzahTr* D.

»cnota, (a) powaga« [szyk 2 : 1] (3): Homo eo splendore, ea virtute qua omnes existimatis, Człowiek yeft tey powagi/ tey cnoti yáką mu wżyłcy przywłażczácie. *Mqcz* 409c, 192d; *OrzJan* 35.

»cnota, (i, a) powinność« = *virtus et officia* *Modrz* [szyk 8 : 3] (11): *RejWiz* 49v, 106v; *RejZwierz* 76v; *RejPos* 54; Powiedział krol: Iż ia wolę gwałt oczom wczynić niżli cnocie á krolewskiej powinności fwey. *RejZwierc* 47, 43, 94; To práwá ktore z przyrodzenia vrosły/ Filozofowie pilnie wyłóżyli/ ktorzi o cnotách y powinnościách piáli. *ModrzBaz* 74, 10v, 64; *SkarŻyw* 269.

»cnota, (i, a) prawda« [szyk 7 : 6] (13): *BielŻywGlab nlb* 11; *RejKup* d4; *RejWiz* 41v; *RejZwierz* 138; *RejAp* 170; A cnoty/ prawdv/ miáry ftrzeż pilnie iáko oká w głowie. *RejZwierc* 25v, 51 [2 r.], 70, 85; *PaprPan* F4v, Ff; *KochMRot* C.

»przyrodzenie a (i) cnota; z przyrodzeniem cnota« (3; 1): *RejWiz* 101v, Cc4; Niech fárbuie káždego s przyrodzeniem cnotá *RejZwierz* 2v; Ale y przyrodzenie/ y cnotá poćiwa/ Nie ścirpi o tym milczéć co ieft rzecz prawdziwa. *RejZwierc* 240v.

»rozum, (a, i, ani) cnota; rozum z cnotą« [szyk 55 : 33] (70; 18): *MetrKor* 31/621, 622; Gdzye rozum fzcznothą dobry żkłath *RejJóz* L5v *marg*, L5v; Bowiem kto fie rozumem s cnotą nie fpráwuie/ Ieft korek ná łańcużku co wżytkim kugluie. *RejWiz* 47v, 7v *marg*, 9v, 14, 19v, 47 (14); *RejZwierz* 48v, 51v, 61v, 63v, 77v (8); *OrzRozm* A3v, Q2; *KwiatKsiąż* E2; *GórnDworz* B8, Gg5v, Hh6; *RejZwierc* B4v, 4v [2 r.], 5v [2 r.], 6, 13v (44); *PaprPan* G, Nv, R; Król náłz ták mądry v nas/ [...] wlańny cnoćie y całému rozumowi fwą cénę vftáwi *Oczko* A4; *PudlFr* 14, 36; *GórnRozm* E3v, E4v; *GostGosp* 6; *KochPij* C3; *OrzJan* 41; *LatHar* +3.

»cnota, (i) rycerstwo« (2): *SeklKat* A2v; Z tąd mię Habdánkiem zowá/ gdym w Polfzce godności/ Z Cnót y z Rycérftwá doftał/ Szlácheckiéy wolności. *BialKat* d4v.

»cnota, (a, i) sława; cnota z sławą« [szyk 31 : 26] (48; 9): Táku mu fie zda iż wżytko zá pieniądze znaydzye/ Sławę y cnotę kupić co nie bywa w prawdzye *RejWiz* 77v, 9v, 10, 17v, 28v, 43v (11); *RejZwierz* 90; *KwiatKsiąż* O4; *RejZwierc* Av, 12 [2 r.], 14, 37, 38v [2 r.] (28); *PaprPan* H3, Mv; *SkarŻyw* A2v, A4, 357; *ZawJeft* 8; *GrochKal* 4; gdyż prawdziwa cnotá y fławá nie potrzebuie ludzkiey chwały. *Phil* I2; *KołakCath* C3v; Bo choćiaż nie porownam máiętnością z możnym/ Leć cnotą z dobrą fławą ftánie o bok z kożdym. *CzahTr* K, K, K2, L4; *GostCast* 41; *KlonWor ded* **3; *SzarzRyt* C2v.

»cnota, (a, i, abo) sprawa« = *virtus et actio a. facinus* *Modrz* [szyk 26 : 7] (33): *RejWiz* 186; Pátrrze ná to cne panię/ tego Tęczyńkiego/ Stáre cnoty y fpráwy/ znaydzyełz w leciech iego. *RejZwierz* 61v, 20; *BielKron* 189v; *Prot* D3; *GórnDworz* Z6; *RejPos* A3 [2 r.]; *RejZwierc* A3, 14v, 67, 91v, 105 (11); *WierKróc* B2; *PaprPan* Dd2v; *ModrzBaz* 7v, 15v, 17v, 42v, 65v, 74v; *StryjKron* 667; *KochJez* A4v; téż y w cnoćie/ Y w fpráwách fławnych fwoich przodków niech dziedzićą *KochEpit* A4, A3; *KlonKr* B3v; *KlonWor* 8.

»cnota, (i, a) sprawiedliwość; sprawiedliwość z cnotą« [szyk 11 : 4] (14; 1): Panowie fędzié/ o wáfzey fprawiedliwości ij tznocie/ tákowo wżytcy ludzie domnimanié maia *ForCnR* D4v; *RejWiz* 121; *RejZwierz* 11; *BielKron* 62; *RejAp* 170; Profzę cie w ktorym kráiu czo dobrego vkáłz/ Kędy fprawiedliwości s świętą cnotą nie máłz. *RejZwierc* 212, 51, 148, 148v, 225v; *SkarŻyw* 243; *Phil* L2; *KołakSzczęśl* C3; *SkarKazSej* 700a; *KlonWor* 67.

»cnota a (i) stałość; cnota z stałością« = *constantia et virtus* *Modrz* [szyk 5 : 5] (8; 2): tak iż tilko fama śmierć cnotę a stałość cirpliwości Diogenesowi odieła *BielŻyw* 71; *RejJóz* 16v; Iesli cnotę s stałością mocnie zachowacie/ Pewnie że ty za łobą dobrewrośzki macie. *RejZwierc* 34, 57v; *RejZwierc* 94, Aaa3; *WierKróc* A3, A4, Bv; *ModrzBaz* 116.

»cnota i stateczność« (1): áni ty miłujesz/ Iedno w kim cnotę/ y státeczność czuiesz. *KochFr* 65.

»cnota a (i) sumnienie« [szyk 4 : 2] (6): *RejWiz* 103; *RejPos* 253v; *RejZwierc* 37, 41, 42; Lecz pátrz coś winien cnoćie y sumnieniu *GórnTroas* 50.

»cnota, (a) szlachectwo« [szyk 1 : 1] (2): *Mącz* 143d; á gdzież tu on nawdzięcznieyfy kwiát cnotá á słachectwo słufznie zákwitnąć może? *RejZwierc* 64.

»cnota, świętość (a. świętobliwość)« (2): Pobudzała mie też ktemu iey miłości cnota wyfoka/ fwiátocf zywota niepośpolita y bogoboyność niewymowna *WróbŻółtGlab* A2v; *GroicPorz* B.

»cnota i (a, ani) uczynek« = *virtus et factum* *Modrz* [szyk 6 : 2] (8): *KlerPow* 2; oto zawfze praczią aby ich wyfoka cnota y vczinki zgadzali się zych słachetnim vrodzonym *SeklKat* A2, A2v; *RejPos* 58; *ModrzBaz* 39v, 42, 59; *SkarKaz* 311a.

»wiara (a. wierność), (i, a) cnota; cnota z wiarą« = *fides et virtus* *Mącz*, *Modrz* [szyk 17 : 13] (29; 1): *RejJóz* Lv; Widziś w iákiey zacności pieniądze á złotá/ Ze przedáyna y wiará/ przedáyna y cnotá. *RejWiz* 58v, 63, 137, 156v; *Mącz* 11c, 251a, 463b; *OrzQuin* D4; *RejAp* 76v; *RejPos* 351 v; *RejZwierc* 244; *ModrzBaz* 18v, 20v, 29; *ReszPrz* 74; *BielSen* 17; *PudłFr* 76; *KochProp* 6; nietakich [nam kasztelanow potrzeba] [...]/ ale Mezw godnich/ tznoci y Wiari pelnich/ bo mowi Bernat Swieti *Qui de dignitate non venit honor, non honor sed adulatio est*. *PaprUp* Ev; *ActReg* 30, 31; *Phil* O3; *KochFrag* 49; *OrzJan* 112; *SarnStat* 360; *CiekPotr* 18; *CzahTr* [D]v; *GosłCast* 9, 56.

»cnota, (i, a) zachowanie« [szyk 5 : 3] (8): A wiele ten celował/ w Polfzche cudzoziemcow/ Zachowaniem y cnotą/ y Włochow y Niemcow. *RejZwierc* 76; Proicere virtutem patriam, Cnoty á zachowania oycowskiego pozostać. *Mącz* 162d, 40c, 143d, 165c, 172a, 237b, 406a.

»zacność, (i) cnota« [szyk 5 : 4] (9): *RejWiz* 76, 77; *RejZwierc* 103v; *BiałKaz* H2; o cnoćie y zacności [virtuti et dignitati] wfzytkich iednáko rádźić y myślic. 6. żadney części Rzeczypospolitey nieopuśczać. *ModrzBaz* 15; *SkarŻyw* 187; *GrabowSet* Mv; *WitosłLut* A5; *SapEpit* Bv.

»cnoty, (i) zasługi« = *merita a. obsequia et virtutes* *JanStat* [szyk 4 : 2] (6): *BiałKaz* Hv; *ModrzBaz* 66v; Gdyż tuteczni obyvátele za swoie załugi y cnoty nád przychodnie słufznie máią byđż przekładáni *SarnStat* 71 [idem 909], 593, 909; *KlonWor* 14.

»cnota i (a) żywot (a. życie)« [przeważnie z: *dobry itp.*] (9): rodziczwie tilko przyrodzenie dawaią, ale miłtrzwie cnoty y dobry żywot. *BielŻyw* 89; *GliczKsiąż* 12v; *RejAp* 158v; *RejZwierc* 65, 112v, 144v; *GórnRozm* H2v; *KochFrag* 42; *GosłCast* 4.

Personifikacja (74): przyiał ią kor tznoci/ chwálátz ią z iey nieporuffeniá *OpecŻyw* 183; Bo pokuła rozmáicie łowi [...] Snad by mię iuz namową wrzuszły/ By mię corki cnoty odstąpiły *BielKom* Fv, nlb 6; Poczćiwość/ á przy niey iest pánią stárą Cnotá *RejWiz* 23v, 3v marg, 6, 7v, 33v, 101v, Cc4; A wśzákoż miła cnotá/ y w łukiencie szárey *RejZwierc* 115v, 3v [2 r.], 91v; *Prot* D4v; *GórnDworz* D; Abowiem to iey łaneczki ná ktorychby się narádźej woźilá/ ozdobna cnotá. *RejZwierc* 104v; A przed tymi iey wfzetcznymi dworzány wierz mi iż się trudno do cnothy przebić. *RejZwierc* 122;

Niech fie nie chłubi nikt bogáctwem/ bo tho wízytko plewy/ kto tego niepomiernie vżywa/ á iż v tego nie będzie cnotá ízáfárká á rozum podfkárbim *RejZwierc* 145; Iełliś nie łotrem/ Bądź cnotie kmotrem. *RejZwierc* 238v, A5v, 22v [3 r.], 68 [3 r.], 122 *marg*, 122v [2 r.] (26); Cnotę ten włafná mátkę ták ma s przyrodzenia *PaprPan* O2, Ev, E2, E3, H3, N, N4v; Ziębnie bo cnotá/ gdy widzi/ áno cześć iey należąca/ odeymuią od niey *ModrzBaz* 39; *KochPam* 80; *GrabowSet* F4; *RybGęśli* D4; *SarnStat* 144; Tám gdy cnotá miłtrzyni nigdy nie zdeptána/ Zywoť więc nákie ruie/ nigdy nie íkálána *GosłCast* 44; *KlonFlis* G2.

Wyrażenie: »święta cnota« (1): *RejZwierc* 223 *cf* »sumnienie z cnotą«.

Szeregi: »cnota, (i) fortuna; cnota z fortuną« [szyk 4 : 4] (3; 5): *BielKom* B4v; Cnotá s Fortuną rozno s łobą chodzą/ A nigdy w iednym gmáchu fie nie zgodzą. *RejZwierc* 211v, A5v, 21v, [121]v [2 r.], 211v, Aaa4.

»cnota, (a) rozum; cnota z rozumem« (4; 4): Aby fie y íprawy/ y połtháwy/ y łowká/ práwie íciągáły do onego celu á do onego znáku/ gdzie cnotie z rozumem gołpodę zápiáno *RejZwierc* 19; Abowiem przez ty dwie woýłká trudno fie ináczey przebić małz/ iellize cnothá/ rozum/ á boiazń Boża nie będą wárterzmi około ciebie. *RejZwierc* 126v, A5v, 21v, 22 [2 r.], 23, [121]v.

»sława z cnotą« (3): A do portu fie pytaycie. Gdzie sławá s cnotą wyliádlá *RejZwierc* Av, Av [2 r.].

»sumnienie z cnotą« (1): Nárofłzfy to dwá z miotłá bákálarze/ Kogo sumnienie s swiętá cnotá karze. *RejZwierc* 223.

a. *Cnoty chrześcijańskie; virtus Murm, Mymer*¹; *dos animi, sanctitas Mącz* (812) : Bo tznoty/ a grzechy ítátz ípolem niemogá w fertzu czyłtem *OpecŻyw* 37; íynowim bożému przybytek vczynil/ a ze krwie twé cialo iemu íprawil ij wíłlytkimi tznotami napelnil *OpecŻyw* 186, 2 [2 r.], 2v, 8, [34]v, 37 (24); *OpecŻywList* C; *OpecŻywPrzedm* C3 [2 r.], C4 [4 r.]; Sąciem wždy ludzcie cznot wyborynych/ ktorzy iego [Jezusa] nauki aż do ímierci náladuią. *ForCnR* A3v; *PatKaz II* 48, 77v; ludzcie bogouye dla cznot rzeczony íá a zly gorłzy yełt nyłz ktora bełtya *PatKaz III* 141v; Iedennałna regula ízwyatółfczy yełth okrałfenye uewłzytkych cznotach *PatKaz III* 150, 96 [2 r.], 109 [2 r.], 115v, 122v, 129v (20); *Mymer*¹ 3v, 33, 34, *nłb* 1v; *TarDuch* B3v; *WróbŻołt* A3; To iełt głowá/ náłłá á pan náłz przez vznánie á pokorę náłłę/ ktora iełt głowá wíłlytkich cnot *RejPs* 186v, 104v, 126 [2 r.], 188v; *SeklKat* Xv; *KromRozm I* B3v, B4; *MurzNT* 4 *marg*, 93v; *KromRozm II* e3, e4; *KromRozm III* M8; Wierni náuczyciele máyá cnotámi być ofwieceni íáko gwiazdy. *LubPs* E2v *marg*, I4v [2 r.], S6v, X4v, Z3, bb2 *marg*; *KrowObr* 107, 133v, 152; *RejWiz* 186v [2 r.], 187; *Leop* AAA2 [2 r.]; Rołtropność/ ízołta. Y To nie mnieýłza cnotá/ w łulzney rołtropności *RejZwierc* 132v, 113v, 132v, 133; Nápominánie ku miłłóści/ czyłłóści/ y ínzym cnotam. *BibRadz Hebr* 13 *arg*, I *4, 2.*Mach* 15/17, *Philipp* 4/8; *BielKron* 137v; *RejAp* 187, 189v; *GórnDworz* Ff8; Kłiążę to iełłci káždy człowiek krześcíańłki vbogácony cnotami przez moc krztu swiętego *HistRzym* 53v, 30, 47, 47v [2 r.], 48, 50v (22); íam Pan potym tę cnotę miedzy inemi cnotámi wyłławić y błogółławić raczył/ mowiac ták: Íż błogółławieni pokorni á łercá ípokoyne⁸⁰ *RejPos* 271v, B2, 23, 64v, 106v, 199 [2 r.] (18); *BiałKat* 91, 148v, 151, 248v; *KuczkbKat* 90, 140, 195 [6 r.], 205, 310, 425v [2 r.]; A Íż prawdá ná wízytki cnoty iełłt práwie íáko Máiovy dełzcz ná wízytki ziołá *RejZwierc* 82v; Wiárá iełłth ízczep włzecz cnot. *RejZwierc* 129 *marg*, 82, 82v [2 r.], 96 *marg*, 106v, 116 (16); Pirwłza tedy

cnotą w ktorey tu żyć mamy/ ieft Mierność ábo Trzeźwość. *RejPosWstaw* [21²]; Druga cnotą którą po nas mieć chce náuká Páná Krytułowá/ iefth Sprawiedliwość. *RejPosWstaw* [21²]v, [21²], [21²]v [2 r.], 22, 44; *WujJud* 99, 103, 106, 217; *WujJudConf* 101 [2 r.], 190v; *BiałKaz* Mv; *PapRpan* R4; *ModrzBaz* 68; *SkarJedn* A5v [2 r.], A6v, 71, 187, 375; *KochPs* 7, 21, 36 [3 r.], 43, 48 (23); y wielce fię w cnościach żywotá Chrześciańkiego w práwił. *SkarŻyw* 86; Do klasztoru z Biskupstwa vczyc fię cnot kápłáńskich polzedł. *SkarŻyw* 291 marg; A ofobliwie vmiál fundámenty y korzenie cnot y wyftępkow ludzkich odkryw y vważyć/ fkađ co pochodziło *SkarŻyw* 332; Był wielki człek wonnością cnot wżytkich ozdobyony *SkarŻyw* 546, A2, A4, A4v [2 r.], A5 [2 r.], A5v (138); *CzechEp* 12; *NiemObr* 78, 79; *WerGość* 203; *WerKaz* 306; *ArtKanc* H15v, K8, L19v, P5; Proś by cnoty kwitnące We mnie mnożył *GrabowSet* I2v, Fv, G, Mv, M4, M4v, Ov; Dofyc dobrze y ten tylko w cnotách poltępuie/ ktory fię grzechow śmiertelnych wiáruie *LatHar* 250, +3v, 1, 18, 32, 38 (76); *KołakCath* C3; *KołakSzczęśl* C2, C4v; *WujNT* 222, 463, 540, 673, *Philipp* 4/8 (19); iefli takie ftáránie vczyni/ że fię ná te dwie cności z dáru Bożego zdobędzie *WysKaz* 4,)?(2v, 41 [4 r.], 44 [2 r.]; *SiebRozmyśl* A3, E3v, G, L2v [2 r.], M2v; Oboie ty dwie cności wftzymywáłość y polftużenstwo sławnie wypełnili oni czterzey młodzieniafzkowie w Bábiloniey *SkarKaz* 121a; Chrześciańie nikomu fię do cnot nie máią dáć vbiegáć. *SkarKaz* 312b marg; iż kto czuyny o fobie á práwym ieft vcziem tego Páná/ á ma w fobie cnoty Apoftolskie *SkarKaz* 552b, 120b [5 r.], 121a [2 r.], 242a, 278a, b (29); Trudno tám cnotá kwitnąć ma/ gdzie náuczáią: iż lámą wiárą bez dobrych vczynkow zbáwion być káždy może. *SkarKazSej* 686a, 686b marg, 687b, 688a [2 r.], 695b.

W połączeniu z nazwami poszczególnych cnot [cum G] (21): *PatKaz III* 108v; pięć ich przyzłó s piękny przypráwami á s piękny gotowóciámi fwoiemi/ tho ieft/ z ochędożonemi cnotámi mocney wiáry á ftháłości fwoiey *RejPos* 241; Táki iefli co wnáboženstwie opuści/ z cnoty polftużenstwa wżytko fię mu v Páná Bogá nágrodzi *SkarŻyw* 335, A2v, 41, 298, 332 [2 r.], 354 (12); polftużenstwa cnotą/ Ziednáłá wam od Páná dar fczęścia miłégo *ZawJest* 42; ráczże nam dáć cnotę pokory prawdziwey *LatHar* 619, +5v, 628; *SkarKaz* 116b, 121a; Bo gdzie ludzie máią boiażń Bożą/ y cnoty pobożności [...]: tám rząd dobry *SkarKazSej* 686a.

W charakterystycznych połączeniach: cnota bogomyślna, dobra (12), doskonała (15), kapłańska (2), kwitnąca, nadobna, nieposlednia, niewymowna, niewysławiona, niewysłowiona, niezliczona, niezmierna, okazała (17), osobna, piękna (2), pobożna, powinna, prawa, przednia (7), rozliczna (2), rozmaita (13), sławna, wielka (48), wyborna, wysoka (15); cnot doskonałość (8), fundament (8), głowa, jasność, krolowa, matka (3), obfitość, okrasa (2), okwity, przykład (7), skarb, sława (2), wonność; w cnotach doskołość; cnoty (cnot) ćwiczénie, dostępic (dostąpienie) (3), mnożyciel, nabyć, napęlniony (napęlnić, pełny) (9), náśladowáć (náśladowanie, náśladownik) (14), pilnowáć (pilnujący) (2), przyczyni(a)ć (przyczynienie) (3), przystrzegáć (przestrzegáć) (2), rozmnożénie (pomnożénie, przymnáżanie, przymnáżáć) (8), skażca, strzec (3), uczyć się, zachowanie, zamiłowanie; do cnoty (cnot) pomagáć, przywodzić (wieść) (3), sposabiáć; z cnoty w cnotę iść (2), mnożyć się, postępowáć (2); cnotam przypatrowáć się, przyuczáć się; ku cnotie (cnotam) napominać, nawrocić się, pobudzáć (pobudzenie) (5), postępowáć, przywodzić; cnotę budowáć, ćwiczyc, dodawáć, miłujący (3), mináć, nabyć, naprawiáć, (po)mnożyć (rozmnáżáć) (5), porzucić, rozszerzáć, stracić, szczepić (5), wzgardzić, wysławi(a)ć (3),

(za)chować (4), zalecić; w cnoty bogaty, ustrojony, wprawić (się) (2), zdobić; cnotą (cnotami) brzydzić się (2), kwitnąć (kwitnący) (2), napelnić, obdarzyć (2), ochędożony (przychędażać) (2), okraszony (okrasić) (7), oświecony, ozdobiony ((o)zdobić (się)) (12), przechodzący, przybrany (przybrać, przybierać się) (3), sprawować się (2), świecić się, ubogacać (ubogacić (się), ubogacony) (5), ubrany, zasłużyć; w cnotie (cnotach) ćwiczyć się (2), kochać się (5), okazały (2), okraszenie, pomnażać się (mnożyć się, pomnożenie, pomnożony, rozmnażać (się), rozmnożyć) (16), postępować (postępek, postępowanie, postępujący) (17), przechodzić (przechodzący) (3), trwać (trwający, wytrwanie) (7), ubogacić, (u)rość (2), wychowany (2), (za)chować (zachowywać się) (4), (za)kwitnąć (kwitnący) (6), zaprawować, żyć; przy cnotie stać, zostać; cnota rozkrzewiła się, rozkwitła (2), (u)mnoży się (3), wiedzie, zakwitnęła; cnoty niedostaje.

Wyrażenia: »cztery cnoty (główne, przednie, wysokie)« (7): *Murm* 206; Tenci też kxięgi vdziałal o naprawieniu obyczaiow dobrych, mowiaż że łą cztery cznoty dułze, to iest opatrność, łprawiedliwość, łiła albo [!] moc á mierność. *BielŻyw* 45; *KochCn* B3v; *Phil* D2; *LatHar* ++8v; *WysKaz* 44; Ściány niech będą: nádzieiá w obietnicách Bożych [...]. y ony cztery główne cnoty. Mądrość duchowna/ łprawiedliwość/ czyłtość y mełtwa *SkarKaz* 457a.

»cnoty duchowne, dusze« [szyk 3 : 1] (3 : 1): *BielŻyw* 45; y taki kłáztor záłożył/ z takim dobrym ćwiczeniem y fundámentem cnot duchownych *SkarŻyw* 508; *SkarKaz* 120a, 352b.

»katolicka cnota« (1): Ktoremu do tych Páńńkich krolewńkich y Kátolickich cnot [...]: áby Pan Bog wielkie łzczęście [...] dáć raczył [...] prosiemy. *SkarŻyw* A2v.

»cnota krześcijańska (a. chrystyjańska), Chrystusowa, Krystusa« [w tym: w pl (36)] [szyk 42 : 9] (48 : 2 : 1): *ForCnRWiet* Av; Bom tám zgotował pochodnią łlawnych cnot Kryłtułá mego *LubPs* dd2v, gg2; *RejZwierz* 132, bb3v; *BielKron* 145; *RejPos* 173, 250; *BiałKat* 263v; *KuczbKat* 5; *CzechRozm* 240v; Wízákże żadny čás ták pogodny do cnot Chrześciáńńkich/ y ku otrzymániu dárow Duchá S. nie iest/ iáko młode á nowe naczynie *SkarŻyw* 136; ná táką cnot Chryłtułowych dołkonáłość wyniešiony był *SkarŻyw* 534, 57, 74 [2 r.], 87, 117, 124 (21); *NiemObr* 11, 78; *LatHar* 22 marg, 134, 235, 247, 348 (10); *WujNT Rom* 13 arg, 726; *WysKaz* 41; *SiebRozmyśl* G3; *SkarKazSej* 687a, 696a, 701a; [cf »cnoty krolewskie« *SkarJedn* 375].

»owoc cnot« (1): á owoc cnot świętych/ y łkarb łobie zbieray *SkarŻyw* 353.

»cnota przodków« (1): á iegli nábożeńłtwá wiáry y cnoty przodków ich pochybili wnich: zguby docześney y wieczney [...] czekać máią. *SkarŻyw* 358.

»siedm cnot przednich« (3): *RejZwierz* bb3v, 132; Siedm cnot przednieyłzych. *RejZwierz* 231.

»szkoła cnot« [szyk 2 : 1] (3): *SkarŻyw* 363, 463; Tyś w grzechách y w złościách wychowany/ á oni w łzkole cnot włzytkich żywot łwoy święty wyćwiczyli. *SkarKaz* 43a.

»cnoty święte (a. świątobliwe)« [szyk 38 : 8] (46): *OpecŻyw* 23v; *OpecŻywPrzedm* C3; Tres virtutes Theologice. Drey tugenden do dye lerer der gotheyt von łagen. Trzy cnoty łwyęte. *Murm* 206; *HistLan* Ev; *RejZwierz* 73, 82v, 116, [213]; A nazacnieyłze tho były v nich reliquie/ cnoty świątobliwe/ wiáre y náukę zmárłych łudzi nietylko inłszym zálecáć/ ále też y łwym przykłádem ku násládownániu podáwáć. *WujJudConf* 61, 182; *StryjWjaz* C2; *SkarŻyw* 14 [2 r.], 29, 74, 134, 143, 192 marg (17); *KochMRot* C; Przyłzłáłwá ná wielki błáđ/ ná tákowe czáły/ Gdzie iuż złość z świętą cnotą

śmie chodzić za pąfy. *BielRozm* 4; *LatHar* 570; *KolakCath* Bv [2 r.], B2v; *SiebRozmyśl* L [2 r.], Mv; *SkarKaz* 82a, 83a marg, 84b, 122a, 348a, 000ob; *SkarKazSej* 687a, 696a; *SapEpit* A4.

»trzy cnoty (boskie, główne, święte)« (11): *Murm* 206; *RejZwierz* 113v; *OrzRozm* E2v, E3v; *RejPosWstaw* [21²]; *WujJud* 58v; trzy cnoty główne/ Wiarę nadzieię/ y miłość przypomina *NiemObr* 78, 79; *LatHar* ++8v, 508; *WujNT* 26.

»wzor cnot, w cnotach« (1 : 1): niegodziło fię wzoru cnot wżytkich Chrześciańfkich [...] zaniechac *SkarŻyw* [282]; *WujNT* 1.Tim 4 arg.

»zacna cnota« (1): Bo tego sam Pan chce po nas/ abyśmy zacnymi cnotami naszymi pobudzali ludzie ku chwale y ku wyflawianiu Boskiego Imienia *KuczbKat* 385.

»cnoty zakonne« (2): Regula S. Franćifzka [...] fię [...] chylic poczęła/ y pomału niżczec by wniew były cnoty zakonne y Ewanielickiey dofkonałości mogły. *SkarŻyw* 463, 463.

Szeregi: »cnota i (a) bogobojność« [szyk 1 : 1] (2): Piotr z Abrucu Apuliey ziemie Włofkiey/ rodzice miał vbogie/ tylko cnotą a bogoboynościa zacne. *SkarŻyw* 470; *SkarKazSej* 686a.

»bojaźń boża i cnota; bojaźń boża z cnotą« [szyk 4 : 2] (5 : 1): Boiaźń Boża s cnotami za takich płużyła *MycPrz* I C3; *KarnNap* G2; boiaźń Bożą y dofkonałe cnoty w fercá ich fzczepił *SkarŻyw* 298, 263; *SiebRozmyśl* L3v; *SkarKazSej* 686a.

»czystość i cnota« (2): Ná potłumienie czyłtości S. w Piśmie S. zaleconey/ y cnoty wyfokiey nowego Teftamentu/ zadnego do Káplánftwa nieprzypułzczá [...] / ktoryby żony niemiał *SkarJedn* 347; *SiebRozmyśl* Mv.

»dobroć i cnoty« (1): a tenzec przyochedaza plugawość naszę dobrocia i cnotami *MurzNT* A4.

»cnota i doskonałość« (3): y Swiętych Bożych cnoćie y dofkonałości vwłoczá *LatHar* 331, 211, 219.

»cnota, (a, i) dostojenstwo« (3): bo ia buog vczcijl wielką chwala/ wyfoká tznotá ij wlfem dołtoienftwem. *OpecŻyw* 5v; *RejPos* 184v, 271v.

»łaska, (i, a) cnota« [szyk 6 : 5] (11); kozdą lafká kozdą cznotą wywáfzy lafká połzwyaczenya zuyelką robothą y praczą nabyła *PatKaz III* 153, 109, 150v; *RejWiz* 49v; *HistRzym* 65v; *LatHar* 500, 627, 629, 672; *WujNT* 540, 1.Cor 3 arg.

»mądrość i cnota« (2): *OpecŻyw* [34]v; W kłafztorze onym było bráćiey czterdzieści ofob/ ludzi mądrościa y wżelką cnotą przybráne *SkarŻyw* 183.

»męstwo, cnota« (1): wielebna przyczyna męczennika twego Sebestyaná/ wielkim męftwem/ rozmáitemi cnotami/ y rozlicznemi cudami wflawione⁸⁰ [...] niechay nam pomocy dodawa. *LatHar* 440.

»cnota i (a) miłość boża (a. boska, a. ku Bogu)« [szyk 4 : 1] (5): Ták on wiek był fzczęfliwy/ y w cnotę a miłość Bożą rodząyny. *SkarŻyw* 178, 58, 291, 362; *LatHar* 134.

»nauka i cnota« [szyk 6 : 4] (10): a rozmawiając z Athánazyulzem/ y wiedząc wielkich cnot y náuki człeká: czćic go nápotym y ważyć v siebie począł. *SkarŻyw* 391, 317, 412; *LatHar* +6v, 1, 66, 81, 158, 380, 512.

»cnota, (i) obyczaje« (5): *PatKaz III* 122v; Miał żonę s. Szczepan [...] / z ktorą miał fyná Emeriká/ thychże cnot y obyczaiow swiętych iáko sam *BielKron* 299v; *SkarKaz* 83a, 277a; *SkarKazSej* 688a.

»cnota, (a, i) pobożność« [szyk 10 : 3] (13): á cnoty y pobożności wśelákiey pilnuią *SkarŻyw* 306, A2, 142, 358, 560; *KochMRot* B3; *CzechEp* 11; *PaprUp* A4v; *KołakSzczęśl* B4v; *SiebRozmyśl* L; *SkarKaz* 549b; *GosłCast* 10; *SkarKazSej* 698a.

»poćciwość, cnota« (1): Bo wnet do Wiary przybędzie Pobożność/ Stałość/ Poćciwość/ Cnotá. *RejZwierc* 127v.

»pokora, (i) cnota« [4 : 2] (6): *SkarŻyw* 124, 225 *marg*, 291; Bo táka zówżze byłą cnotá y pokorá ludzi Kátholickich *WujNT przedm* 5; *SiebRozmyśl* F2v, Mv.

»cnota, (a, i) powinność« [szyk 8 : 1] (9): *RejZwierc* A2v; Iuż nas też iáwnie vczy nie tilko zakon Páńlki/ ále lámá cnotá á powinność człowieczeńłtwá náłżego *RejPos* 209v, 173, 221v, 229, 252v; *RejZwierc* 106v; *NiemObr* 78; *KołakSzczęśl* A4.

»cnota i prawda« (1): Zápomina częłto cnoty y prawdy dla ktoreyieś ty mężnie gárdło dał *LatHar* 420.

»rozum, (i) cnota« [szyk 1 : 1] (2): *MurzHist* A3; O íprośności tey Konf: iáko iełt [...] przeciw rozumowi przyrodzonemu y cnotom Chrześcijáńłkim/ indźiey fię mowiło. *SkarKazSej* 701a.

»cnota, (a, i) sprawa« [szyk 4 : 2] (6): Abowiem ten zły duch zówżdy fie o to łtára [...] / áby fie ludzie z dobremi íprawámi á z dobremi cnotámi nie mnożyli *RejPos* 23v, 198, 247v, 256, 271v; *RejZwierc* 141.

»cnota, (i) sprawiedliwość« [szyk 5 : 1] (6): *RejPs* 127; *RejPos* 180v; iáko łłóńce iużby fie rozkwitłá cnotá y íprawiedliwość ich. *RejZwierc* 96, 133; *CzechRozm* 89; *SkarKaz* 313b.

»cnota a stałość« [szyk 3 : 1] (4): *RejZwierc* 113v; *RejPos* 87; Cznotá á Stałość łiołtry. *RejZwierc* 73 *marg*, 178.

»cnota, (i) świątobliwość (a. świątość)« [szyk 5 : 2] (7): Ale kto miedzy wami w łwiątołci ij we tznocie wyłfy/ niecháy bedzie iako námnieyłfy. *OpecŻyw* 95; *HistRzym* [39]; *RejPos* 199; *WujJud* 50; *BiałKaz* Kv; *SkarŻyw* 106; ták przez cnoty y świątobliwość/ kto fię do Bogá przybliża/ [...] łzczęśliwłzym fię náyduie. *KołakSzczęśl* A2.

»cnoty i uczynki« [szyk 6 : 4] (10): *WróbŻółt* Iv; *MurzNT* 108v; *KrowObr* 47; Bonifacyułz [...] był iáłmużnik wielki y winnych cnotách y dobrych vczyńkách ofobliwie fię kochał *SkarŻyw* 440, 3, 294; *LatHar* 396, 472; *WujNT* 566; *SkarKaz* 350a.

»wiara, (i, a) cnota« [szyk 11 : 4] (15): mowiem/ wiara a cnota/ łá chrześcijańłkie łkarby i kochanié *MurzOrt* B2; *HistRzym* 47; *RejPos* 3, 4, 24, 59v, 87, 180v, 194; *BiałKat* 206, 263v; *RejZwierc* 170v; *SkarŻyw* 358, 509; *CzechEp* 63.

»cnota i zachowanie« (1): ná ktorey [kapitule] do wśzytkich cnot y záchowánia zakonnego włwłżbie Chryłtułfowey/ y łzukániu zbáwienia przypráwował. *SkarŻyw* 472.

»cnoty i zasługi« [szyk 3 : 2] (5): ktorego cnoty y załługi/ ku kościołowi Bożemu Papielz Zácháryałz widząc/ krolewłką go dołtoynościá ozdobił *SkarŻyw* 519; *LatHar* 28, 92, 610; *SiebRozmyśl* Dv.

»cnota i (a) żywot (a. życie)« [szyk 6 : 5] (11): *BielKron* 145; *RejPos* 123v, 278v; *WujJud* 50; *SkarŻyw* 14, 57, 211, 362, 411 [2 r.]; Chrześcijánie dziatkom łwoim máią dáwác imioná nie pogáńłkie/ ále łwiętych ludzi: áby żywotá y cnot ich náśładowáli. *WujNT* 196.

Personifikacja (1): WIaré tak málowáli/ oná nágo ftałá/ A Cnotá iá nadobnie/ vbrána/ witałá. *RejZwierz* 113v.

b. *Przymioty przypisywane Bogu (9) :* *TarDuch* D8; *CzechRozm* 250; *SkarŻyw* A3; wywiódł *produxit* podobnego łobie ducha/ który by był nádány mocámi ábo cnotámi Bogá oycá. *CzechEp* 258; *LatHar* 204; ábyście cnoty [*virtutes*] opowiedáli tego który was wezwał z ciémności ku swoiey przedziwney światłości. *WujNT* 1.*Petr* 2/9; Iáko człowieká znamy z twarzy/ tak P. Bogá z dobroci/ z miłosierdzia/ z łáfkáwości/ z prawdy/ y z innych cnot iego Bozkich *SkarKaz* 278a.

W charakterystycznym połączeniu: cnoty boskie (Boga) (3).

Szereg: »sława i cnota« (2): który nas wezwał włáfná sławá y cnotá [*gloria et virtute*] *WujNT* 2.*Petr* 1/3, s. 808 *marg.*

c. *Talent; zdolności artystyczne; wiedza (24) :* á ktoriżby z nich mniey piękny był, aby sie tim więcey wczýł, tak aby cznotá fwą mógł okrafić łzkaradość przyrodzoná. *BielŻyw* 49; *BielKron* 101v [2 r.]; *KwiatKsiąż* A2v; *SienLek* 30; *PaprpPan* Ff3; y łá wniem iákoby nieiákie ikry roftropności y cnoty ku zacnem łprawam [*sunt in eo quasi igniculi prudentiae et virtutis*] *ModrzBaz* 6, 129v, 143; *StryjKron* A6; To prawdá/ że by byłá nigdy nie zrownála Z ránym rozumem twoim/ z piękniemi przymioty/ Z których łye iuż znaczyły twoie przyłzłé cnoty. *KochTr* 5; *Paprup* C; A iż z náuk płyná prawdziwé cnoty/ przeto Grékowie Barbaros zwáli włzytkié té ludzi/ ktorzy náuk nie ználi. *GórnTroas* 4; Vdátnych wierłzopifów námięniác nietrzebá/ Bo ci łwą byłtrá cnotá wdřá łię y do Niebá. *RybGęšli* D3v.

W charakterystycznych połączeniach: cnota osobna, prawdziwa; dla cnoty słynąc; ćwiczyc do cnot; cnotami bawiacy się.

Wyrażenia: »przyrodzona cnota« (1): A przeto iako łię Socrates będąc łtarym grać nauczył/ takze też przyrodzoney cnoty młodzieniałki kazał wnim cwiczyc *KwiatKsiąż* I2v.

»cnota zacna« (1): Abowiem przyłzedłszy iuż ku dołtałemu wieku/ niemożelz iuż [...] cnot zacnych [*vir- tutum excellentiam*] tak wiele zliebnie pokázowác/ iefłize w młodem wieku niezálóżyłz w łobie fundámentow náuk *ModrzBaz* 14.

Szeregi: »cnoty i dzielności« (2): Tak wielé cnot [!] iéy młodość/ y takich dzielności Niemogłá znieść: vpádlá od łwéyże buynoóci *KochTr* 12, 2.

»cnota i nauka« [*szyk 2 : 2*] (4): Trzečia/ áby dziatki y młodzieńce do włzelákich cnot y náuk [*instituenda et erudienda*] ćwiczono *ModrzBaz* 4, 6; *SkarŻyw* 527; Theras co ma za Profefori [*Akademia*] obatczcie rownec naukami y cnota tijn *Paprup* C.

»cnoty i obyczaje« (1): Wielki pozitek y ozdobe tziniela tha Academia R.P. kiedifie Sinowie iei wniei kochali/ wniei łie cnot y obitzaiov vtzac/ wejrzimi w Regiftra co za Profefori co za Bakalarze co za Miłtrze *Paprup* B4.

»cnota i prawda« (1): CHcełzli cnoty y prawdy poznác włzytki łztuki/ Záiedź brácie do Ruśi *PaprpPan* Lv.

d. *Niewinność, czystość; probitas Modrz (113) :* *GlabGad* N3; A namędrłzy nie vgodzy Gdzie walczy z miłóciá cznota łfcie nam łila kłopotá *RejJóz* D4; Iełtlic więczey łwa wola/ nizli cznota miła *RejJóz* D8v; Gdy[*biała głowa*] łtraći włtyd iuż ni rozum ani żadne łłowa Czo łie ku cznocie łciágaiá

iuz iey nie łmakuią *RejJóz* E8, A3v [2 r.], Dv, D3v [3 r.], D4 *margin*, D6 [2 r.] (36); Wthora cnota yełtci włtyd á czyłtosć/ dla czego áby nierzadną nye była/ miłowác tho kázda ma. *GliczKsiąż* P6v; Dobrzeć łnadź gładką poyąc/ ále ktoraby y cnotę myála. *GliczKsiąż* P7v; [*Lukrecja*] zábiła łie łámá mowyc/ nyechcę wyęcey żyć ná łwyecye/ gdy mi cnotę moyę wyrwano. *GliczKsiąż* P8; Iż gładkosć s cnotą łie rzadko łchodzi/ záwłłfe nyepokoy á woyná. *GliczKsiąż* P8v, P5v, P6v, P7 [2 r.], P7v [2 r.], P8 [4 r.] (17); *KochZuz* A3v [2 r.], A4v; *RejFig* Aa6v; Hetman [...] chciá iá zá żonę mieć/ Oná niż cnotę zrułyc/ wolála łie zábić. *RejZwierz* 47, 40v, 44v *margin*, 45v [3 r.], 47v *margin*; *BibRadz Sap* 4/1; [*Olimpiada*] *Rarum pudiciciae exemplum*, to łełt/ przykázd okazánia cnoty niepołpolity [...] łzła ná łmierć bez łtráchu [...] rękómá łie zákrywála/ áby ktorey częłłci ciála nágiego nie vkazála/ [...] bo zá włtydem cnotá chodzi. *BielKron* 127, 75, 104 [2 r.], 132v, 272v; Ktemu theż thego chcze/ áby kázdy połtępek iey/ był s pokorą/ á ze włtydem złączony/ bo the dwie cnotie/ białągłowę zbyłnie zdobią. *GórnDworz* X3v; Owa miłosć cznoty/ toć to łełt naytwardłzy munłztuk/ białýmglowam. *GórnDworz* Aa3; łełli łie to łrefia miedzy inemi białemglowám/ że poniewoli drugie zá łtáre/ zá chore/ zá włomne małżonki łzedłzy/ cnotę łwą wćále záchowuią *GórnDworz* Cc, V8, Aa2v, Aa5v, Bb, Bb7v, Ccv; *RejPos* 50; *BielSat* D3 [2 r.]; *RejZwierz* Aaav; *Paprpán* Dd2; *ModrzBaz* 54v; *SkarŻyw* 242 [2 r.], 243 [2 r.]; Constupro – Panne, białą głowę gwałce, ô cnote przyprowiam. *Calep* 250a; *OstrEpit* A2v; *GosłCast* 59; Pułzczáiac w łtan Małżeńłki/ łwoię łiełtrzenicę W cnotách nie náwałłoną: iák w oku źrzenicę. *PaxLiz* A2; *KlonWor* 59.

W charakterystycznych połączeniach: wielką cnota (2); *cnoty bronić, przestrzegać; cnotę miłować, stracić, zacho(wy)wać* (3), *zruszyć; od cnoty odkroczyć; z cnoty zwieść (zwoodzić)* (2), *wykroczyć; ku cnotie się łciągáć* (2); *pomnieć na cnotę* (2); *o cnotę przyprowiac; przy cnotie (zo)stać* (2); *w cnotie stać, zachowác się; cnoty miłosć, wzruszenie, zachowanie* (2).

Wyrażenia: »cnota czystołci (panieńłkiej), panieńłka« (3 : 2): á łłz tym iey cnoty pánieńłkie czyłtosć y łwiątobliwołł vćłćic y włławić chćiał. *SkarŻyw* 194, A5v, 71 [2 r.]; Cnotá bowiém czyłtosći pánieńłkiey, a vkochánié łtanu bezżeńłkiego, byłe wedle Bogá, łą ćiotczoné rodzoné. *GosłCast* 7.

»przyrodzona cnota« (1): A ták iá rozbili/ iż iá źdarłi/ złupili z onych iey wdzyęcłnych á bogátych wborow á z oney iey ochędogółłci/ ktorą miałá od Pána łwego: tho łełt/ onę niewinnołł iey/ á onę przyrodzoną cnotę łwoię. *RejPos* 210.

»łwięta cnota« (2): Dawáiac tę przyczynę/ gdzye łełt łwięta cnotá/ Tám nie łrebbe ni pereł/ ni żadnego złotá. *RejZwierz* 40v; *SkarŻyw* 71.

Szeregi: »dobroć, cnota« (1); Iáko łeden chwałác białągłowę/ z obyczáiow/ z dobroći/ s cnoty/ nákoniec y s cudnołłci/ kiedy oná tey łłtáthniey chwały nie przyjmuiąc/ rzekłá *GórnDworz* Q5v.

»nauka, cnota« (1): A iáko cudnołłcią y wdzyęcłnołłcią przechodziłá łne dzyewki/ ták y náuką/ cnotą/ y łwiątobliwołłcią. *BielKron* 136v.

»cnota z pocłziwołłcią« (1): Lecż nazacnieyłzy przodek/ cnotá s pocłziwołłcią/ Ktorych tá páni łłrzeże *RejZwierz* 49.

»cnota, pokora« (1): Przeydzye nas żony godnołłcią/ Cnotą pokorą cudnołłcią. *BielKron* 134.

»(ni) rozum i (ani) cnota« (2): Miłółcz y rozum y cznotę łdmieni *RejJóz* E3 *margin*, D8.

»cnota i stateczność« (1): Jeden Egipcyánin [...] w nieuczciwą pożądlivość vpadł: ktory nie mogąc prze iey cnotę y ftáteczność y wiarę ku mężowi/ vżyć: łzedł do Czárnoksiężniká *SkarŻyw* 35.

»cnota i świątobliwość« (1): *BielKron* 136v cf »nauka, cnota«.

W przen (2) : Bo iefzcze ten każdy ieft wzdý dobreý nadzieie Kto nad inłze vbioy cznąą fie odzieie *RejJóz* G2, G2 marg.

2. Zaleta, przymiot właściwy danemu gatunkowi (o zwierzętach lub rzeczach) (6) : Ieflić koń/ ma the cnotę w łobie/ dziwuie fie że go zá tyfiąc złotyeh nie ceni. *GórnDworz* Q4; Bo fárbuy go [ogon koński] ty iáko chcefz/ vmáluy go iáko chcefz/ gdzie cnoty nie máłz/ przedfię łzkápá łzkápá. *RejZwierc* 90, 183; Ale iáko w wielu źwierzętách przyrodzenie wiele cnot wyráziło/ áby ludzi ku násládowaniu ich pobudziło [*sed ut in multis animantibus natura virtutes certas expressit*] *ModrzBaz* 52, 142v.

Szereg: »przyrodzenie i cnota« (1): Nauká albo mądrość/ przes ktorą fie wywiaduiemy o przyrodzeniu/ y o cnoćie włzelákicy rzeczy. *KwiatKsiąż* E3 marg.

3. n-pers (3) :

Zestawienia (3): łhermowal thoporkyem Ianovi cznoczie okolo głowy *LibMal* 1554/194, 1554/194 [2 r.].

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (1) : c co/ cudná/ cnota *MurzOrt* Bv.

Synonimy: **1.** cześć, poczciwość, szlachetność, zacność, zaleta; **2.** przymiot.

Cf **CNOŚĆ**, **CNOTLIWOŚĆ**, **CZSNOTNOŚĆ**, **NIECNOTA**